

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

№ 47 (2081) 30 aprel 2020-ci il

Xanəgah

www.kivdf.gov.az

Azərbaycan tarixinin önəmli səhifələrini vərəqlədikcə ölkənin bütün guşaları bir-bir göz önündən gəlib keçir. Bu səhifələr bir kitab halında bütün Azərbaycan olduğu kimi səhifələrdə Azərbaycanın kəndlərinə, şəhərlərinə çevrilir. Bax bu mənada, istər ölkənin Rusiya ilə, istər İranda, istər Gürcüstanla, istər Türkiyə ilə həmsərhəd bölgələrinin hər birinin həm tarixilik, həm də coğrafiik baxımından önəmi çox fərqlidir.

Yeni Quba-Qusar bölgəsindəki tarixi abidələrimizlə Lənkəran-Naxçıvan bölgəsindəki abidələrin tarixilik baxımından yaxınlığı təbii olsa da, amma həm coğrafiyasına, həm də arxitekturasına görə bunların arasında kifayət qədər fərqlər var. Bunu da həm tarixçilər, arxeoloqlar, həm də digər araşdırmaçılar öyrəniblər, yazıblar. Elə bu gün də öyrənilir və yazılır da.

Təbii ki, biz layihəmizə uyğun olaraq ölkənin müxtəlif istiqamətlərinə üz

tuturuq. Bugünkü mövzumuz da Naxçıvanın qədim abidələrindən olan Əlinceqala barəsindədir. Həmin qala ilə bağlı müxtəlif araşdırmalar aparılıb, elmi məqalələr yazılıb, eləcə də mətbuatda diqqət çəkən fikirlər səsləndirilib. Biz də mövzu ilə bağlı bilgiləri gözəndən keçirərək diqqətimizi Əlinceqala barəsində ardıcıl elmi məqalələrlə çıxış edən tarixçi-alim Fəxrəddin Səfərinin məqalələri çəkdi. Xatırladaq ki, Fəxrəddin Səfəri Naxçıvanda abidələrimizlə bağlı çoxlu sayda maraqlı araşdırmaların müəllifidir.

Əlinceqala ilə bağlı Fəxrəddin Səfəri bildirir ki, Əlinceqala Culfa şəhərindən 37 kilometr şimalda yerləşir. Əlinceqayın sahilində, məşhur Əlinceqalanın şərq tərəfində qərar tutan Xanəgah kəndi maddi-mədəniyyət nümunələri ilə çox zəngindir. Adını orta əsrlər zamanı Naxçıvan bölgəsində fəaliyyət göstərən və sufi məskəni ki-

mi tanınan xanəgahdan götürərək, bu səbəbdən qaynaqlarda "Xanəgah" kimi xatırlanan bu kəndin ərazisində orta əsrlər dövrünə aid bir neçə qəbiristanlıq, memarlıq abidələri, çoxlu epigrafik sənədlər - müsəlman kitabələri vardır. Bu abidələr arasında Əlinceqayın sol sahilində, kənddən, təxminən, 1 kilometr aralı, şimal-şərq tərəfdə yerləşən Xanəgah kompleksi xüsusi yer tutur.

Mühüm ticarət yollarının keçdiyi Culfa ərazisində, Əlinceqay sahilində inşa edilən xanəgah uzun müddət fəaliyyət göstərmişdir.

Orta əsrlər dövründə əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında böyük təsirə malik olan bu xanəgah Naxçıvanda digər xanəgahlar kimi böyük şöhrət qazanmış, Şərq ölkələrində mövcud olan iri xanəgahlarla bir sırada durmuşdur. Azərbaycanda sufizim bayrağı altında xarici işğalçılara qarşı baş vermiş xalq hərəkatlarının tarixinə nəzər saldıqda aydın olur ki, bu xanəgah xarici müdaxilələrə, o cümlədən moqol işğalçıları və Teymurilərə qarşı mübarizələrdə mühüm rol oynamışdır.

Hazırda yerli əhali tərəfindən hörmətlə ziyarət edilən Xanəgah kompleksi son yüzillikdə baxımsız qaldığından bir sıra binalar məhv olmuş, bəzi tikililər yarımqırıq vəziyyətdə düşmüşdür.

Aparılan bərpa işləri isə keyfiyyətsiz yerinə yetirildiyindən xanəgah son illərdə yenidən əsaslı şəkildə bərpa edilmişdir. Kompleksdən zamanəməzək ancaq türbə, məscid və bəzi tikililərin qalıqları gəlib çatmışdır. Burada vaxtı ilə çoxlu kitabələr olmuş, ancaq zaman keçdikcə onları müəyyən

hissəsi məhv olmuş, bu günə qədər bir neçəsi gəlib çatmışdır. Burada qeyd edilən ən qədim kitabə kompleksin əsasını təşkil edən türbənin cənub tərəfdən olan giriş qapısının baş tərəfində qoyulan kitabədir. Səkkiz sətirdə nəsx xətti ilə ərəb dilində həkk edilən kitabənin mətninin tərcüməsi belədir: "Bu müqəddəs, mübarək türbənin tikilməsinə öz xüsusi mali hesabına əmir, isfahsalar (baş komandan), hörmətli, qüdrətli, böyük alim, adil, din və dövlətin xoşbəxtliyi, İslam və müsəlmanların gözəlliyi, hökmdarların və sultanların qıncı, hər iki müqəddəs yerin (Məkkə və Mədinə şəhərləri) şöhrəti, Həccə gedən zəvvarın və iki müqəddəs, mübarək məkanın dayağı Uluğ Qutluğ Lələ bəy - Allah onun kölgəsini əsirgəməsin - emr etdi. Bu imarətin memarı hörmətli və alicənab Xacə Cəmaləddindir..."

Kitabənin axırıncı sətiri tamamilə ovulub töküldüyü üçün, tarixlər isə, adətən, mətnin sonunda yazıldığından onun tarixini dəqiq müəyyən etmək mümkün deyildir.

Bəzi tədqiqatçılar türbəni memarlıq üslubuna - konstruktiv formasına əsasən, XII-XIII əsrlərə aid edirlər. Kitabədə türbəni tikdirən şəxsin adına əlavə edilən titullar göstərir ki, o, yüksək vəzifə sahibi (baş komandan) və böyük alim olmuşdur. Lakin türbənin kimin şərəfinə inşa edildiyi kitabədə qeyd olunmamışdır. Bu cəhət elmi aləminə qarantlı olduğu kimi, onun haqqında konkret fikir yürütmək də mümkün deyildir.

Türbənin içərisində, cənub divarında, giriş qapısının sağ və sol tərəfində 2 ədəd məhrab vardır. Sütun,

tağ, haşiyə və sair memarlıq ünsürləri ilə zəngin olan məhrablın üstü "Quran" ayələri, dini xarakterli kəlamlar və ornamentlərlə gözəl bəzədilmişdir. Türbənin içərisində bir qəbir vardır. Üstündə mansubiyətini bildiren kitabə olmadığı üçün qəbir haqqında sənəballı elmi fikir söyləmək mümkün deyildir.

Qəbirdə kimin dəfn edilməsi haqqında əlimizdə dəyərli elmi-tarixi fakt olmasa da, yerli əhali arasında belə bir fikir vardır ki, həmin qəbirdə XIV əsrdən etibarən Azərbaycanda gənş yayılmış hürufilik təliminin banisi Fəzailullah Nəimi dəfn edilmişdir.

Bir sıra orta əsr müəllifləri və müasir tədqiqatçılar F.Nəiminin 1394-cü ildə Teymurun oğlu Miranşah tərəfindən Naxçıvanda və ya Əlinceqada qətlə yetirilməsini birmənalı şəkildə təsdiq edirlər. Xanəgah yerli əhali arasında, sadəcə olaraq, "Şiخ" və ya bütövlüklə

da, "Şeyx Xorasani" adlanır. Abidəni 1930-cu ildə tədqiq edən M.Mirheydərzadə isə onun adını "Şeyx Mələk Xorasani" kimi qeyd edir. Bəzi tədqiqatçılar bu sözün, əslində, "Şeyx Xurasani" ("Günəş oxşar", "nuranı Şeyx") olduğunu və F.Nəiminin ləqəblərindən biri olduğu fikrini irəli sürürlər.

Fikrimizcə, "Şeyx Xorasani" sözü F.Nəiminin anadan olduğu və təhsil aldığı yerin adı ilə də izah etmək olar.

(ardı növbəti sayımızda)

Əbülfiət MƏDƏTOĞLU

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ YANINDA KÜTLÜVİ
İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN
MALİYYƏ YARDIMI İLƏ**

